# RASSIYA IMPERIYASINING XIVA XONLIGIGA QARSHI QARATILGAN TAJOVUZI

Qodirjonov Izzatillo Toshkent Kimyo Xalqaro Unversiteti Namangan filiali
“Tarix” yo’nalishi 3-bosqich talabasi

**Annotatsiya**

Ushbu mavzuda XIX asrda Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoni bosib olish siyosati va uning Xiva xonligiga qarshi olib borgan harbiy yurishlari yoritiladi. Xiva xonligining strategik va iqtisodiy ahamiyati, Rossiya imperiyasi bilan o‘zaro munosabatlarning keskinlashuvi, harbiy yurishga tayyorgarlik jarayonlari hamda 1873-yilda amalga oshirilgan harbiy yurishning asosiy bosqichlari tahlil qilinadi. Shuningdek, general Konstantin fon Kaufman boshchiligidagi rus qo‘shinlarining Xiva xonligiga yurishi, Xiva shahrining egallanishi va Gandimiyon shartnomasining imzolanishi natijasida xonlikning siyosiy hamda iqtisodiy mustaqilligi cheklangani bayon etiladi. Mavzuning asosiy maqsadi Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatini, Xiva xonligining unga qarshi munosabatini va harbiy yurishning tarixiy oqibatlarini o‘rganishdan iborat.

**Kalit so‘zlar:**

Rossiya imperiyasi, Xiva xonligi, O‘rta Osiyo, mustamlakachilik siyosati, 1873-yilgi harbiy yurish, Konstantin fon Kaufman, Xivaning bosib olinishi, Gandimiyon shartnomasi, xonlik mustaqilligi, harbiy bosqin, siyosiy va iqtisodiy qaramlik, tarixiy oqibatlar.

**Annotation**

This topic examines the Russian Empire’s policy of conquering Central Asia in the nineteenth century and its military campaigns against the Khiva Khanate. It discusses the strategic and economic importance of the Khiva Khanate, the deterioration of relations with the Russian Empire, the preparations for the military

campaign, and the main stages of the 1873 military expedition. Particular attention is given to the Russian troops' campaign under the leadership of General Konstantin von Kaufman, the capture of the city of Khiva, and the signing of the

Treaty of Gandimiyan, which restricted the political and economic independence of the khanate. The main objective of this topic is to study the colonial policy of the Russian Empire, the Khiva Khanate's response to this policy, and the historical consequences of the military campaign.

**Keywords:**

Russian Empire, Khiva Khanate, Central Asia, colonial policy, military campaign of 1873, Konstantin von Kaufman, conquest of Khiva, Treaty of Gandimiyan, independence of the khanate, historical consequences.

**Аннотация**

В данной теме рассматривается политика Российской империи по завоеванию Средней Азии в XIX веке и её военные походы против Хивинского ханства. Освещаются стратегическое и экономическое значение Хивинского ханства, обострение отношений с Российской империей, подготовка к военному походу, а также основные этапы военной кампании 1873 года. Анализируются поход русских войск под руководством генерала Константина фон Кауфмана, захват города Хивы и подписание Гандимианского договора, в результате которого политическая и экономическая самостоятельность ханства была ограничена. Основная цель данной темы заключается в изучении колониальной политики Российской империи, отношения Хивинского ханства к этой политике и исторических последствий военного похода.

**Ключевые слова:**

Российская империя, Хивинское ханство, Средняя Азия, колониальная политика, военный поход 1873 года, Константин фон Кауфман, завоевание Хивы, Гандимианский договор, независимость ханства, исторические последствия.

## KIRISH

XIX asr O‘rta Osiyo tarixida siyosiy, iqtisodiy va harbiy o‘zgarishlar kuchaygan muhim davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda Rossiya imperiyasi o‘z hududlarini kengaytirish, yangi yerlarni egallash, savdo yo‘llari ustidan nazorat o‘rnatish va mintaqaning tabiiy boyliklaridan foydalanishga intildi. O‘rta Osiyoda mavjud bo‘lgan Buxoro amirligi, Xiva xonligi va Qo‘qon xonligi Rossiya imperiyasining tashqi siyosatida muhim o‘rin egalladi. Ayniqsa, Xiva xonligi o‘zining geografik joylashuvi, Amudaryo havzasidagi mavqei va qo‘shni davlatlar bilan savdo aloqalari tufayli Rossiya hukumatining alohida e’tiborini tortdi.

Xiva xonligi XVII–XIX asrlarda O‘rta Osiyoning muhim siyosiy davlatlaridan biri bo‘lib, uning hududi asosan Xorazm vohasi va Amudaryoning quyi oqimini qamrab olgan. Xonlik aholisi dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdo bilan shug‘ullangan. Xiva shahri esa siyosiy boshqaruv, hunarmandchilik va savdo markazi sifatida katta ahamiyatga ega edi. Xonlikning iqtisodiy hayotida sug‘orma dehqonchilik, kanallar va ariqlar orqali suvdan foydalanish muhim rol o‘ynagan.

Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoga nisbatan qiziqishi XVIII asrdayoq kuchaya boshlagan bo‘lsa-da, XIX asrda bu siyosat yanada faol tus oldi. Rossiya hukumati mintaqada o‘zining siyosiy va iqtisodiy ta’sirini kuchaytirish, janubiy chegaralarini mustahkamlash hamda Buyuk Britaniya bilan yuzaga kelgan geosiyosiy raqobatda ustunlikka erishishni maqsad qildi. Shu sababli Xiva xonligiga qarshi bir necha harbiy yurishlar tashkil etildi.

Xiva xonligini egallash Rossiya imperiyasi uchun oson kechmadi. Cho‘l hududlari, suv tanqisligi, uzoq masofalar va murakkab iqlim sharoiti rus qo‘shinlari uchun katta qiyinchiliklar tug‘dirdi. Shunga qaramay, Rossiya imperiyasi XIX asrning ikkinchi yarmida O‘rta Osiyoni bosib olish siyosatini izchil davom ettirdi. 1873-yilda general Konstantin fon Kaufman boshchiligidagi qo‘shinlarning Xiva xonligiga qarshi yurishi ushbu siyosatning eng muhim bosqichlaridan biri bo‘ldi.

Mazkur yurish natijasida rus qo‘shinlari Xiva shahrini egalladi va Muhammad Rahimxon II (Feruz) hukumati Rossiya imperiyasi bilan Gandimiyon shartnomasini imzolashga majbur bo‘ldi. 1873-yil 12-avgustda imzolangan ushbu shartnoma Xiva xonligining tashqi siyosiy mustaqilligini keskin chekladi, iqtisodiy qaramligini kuchaytirdi va Rossiya imperiyasining mintaqadagi mavqeini mustahkamladi.

Ushbu mavzuni o‘rganish Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatini, Xiva xonligining siyosiy va iqtisodiy ahvolini, harbiy yurishlarning borishini hamda ularning mahalliy aholi hayotiga ko‘rsatgan ta’sirini chuqurroq anglash imkonini beradi. XIX asrda Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoda o‘z hududlarini kengaytirish va siyosiy ta’sirini kuchaytirishga intildi. Uning asosiy maqsadlari yangi bozorlarni egallash, savdo yo‘llarini nazorat qilish, xomashyo manbalaridan foydalanish va Buyuk Britaniya bilan geosiyosiy raqobatda ustunlikka erishishdan iborat edi. Xiva xonligining geografik joylashuvi va Amudaryo havzasidagi mavqei Rossiya uchun muhim strategik ahamiyatga ega bo‘lgan. Xiva xonligi XIX asrda O‘rta Osiyodagi muhim davlatlardan biri edi. Uning iqtisodiyoti sug‘orma dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdoga asoslangan. Davlatni xon boshqargan, mahalliy hokimlar va amaldorlar boshqaruvda ishtirok etgan. Biroq xonlikning harbiy imkoniyatlari Rossiya imperiyasining zamonaviy qurollangan qo‘shinlariga nisbatan cheklangan edi. Rossiya va Xiva xonligi o‘rtasidagi munosabatlar savdo yo‘llari, asirlar masalasi va siyosiy manfaatlar tufayli keskinlashdi. 1717-yilda Aleksandr Bekovich-Cherkasskiy boshchiligidagi yurish muvaffaqiyatsiz tugadi. 1839–1840-yillarda general Vasiliy Perovskiy boshchiligidagi yurish ham qattiq qish va ta’minot muammolari sababli natija bermadi. 1860-yillarda Rossiyaning O‘rta Osiyodagi harbiy harakatlari kuchayib, Toshkent 1865-yilda, Samarqand esa 1868-yilda egallandi. 1873-yilgi harbiy yurishdan so‘ng Xiva xonligi Rossiya imperiyasiga qaram davlatga aylandi. Muhammad Rahimxon II taxtda qoldirildi, biroq xonlikning tashqi siyosati Rossiya nazoratiga o‘tdi. Natijada Xiva xonligining mustaqil davlat sifatidagi imkoniyatlari

keskin kamaydi. Gandimiyon shartnomasiga ko‘ra, Xiva xonligi Rossiya imperiyasiga 2,2 million rubl miqdorida tovon to‘lashga majbur bo‘ldi. Rossiya savdogarlariga savdo imtiyozlari berildi. Amudaryoning o‘ng sohilidagi ayrim hududlarning Rossiyaga o‘tishi xonlikning iqtisodiy imkoniyatlarini ham chekladi.

Harbiy yurish natijasida ayrim hududlarda aholi mol-mulkidan ayrildi, xo‘jalik faoliyati zarar ko‘rdi va insonlar halok bo‘ldi. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati mahalliy aholining siyosiy hamda iqtisodiy hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa qilib aytganda, Rossiya imperiyasining Xiva xonligiga qarshi 1873-yilda amalga oshirgan harbiy yurishi O‘rta Osiyo tarixidagi muhim voqealardan biri bo‘ldi. Rossiya imperiyasi Xiva xonligini egallash orqali mintaqadagi siyosiy va iqtisodiy ta’sirini kuchaytirishga intildi.

1873-yilda general Konstantin fon Kaufman boshchiligidagi rus qo‘shinlari Xiva shahrini egalladi. 12-avgustda imzolangan Gandimiyon shartnomasi natijasida Xiva xonligining siyosiy mustaqilligi cheklanib, Rossiyaga iqtisodiy qaramligi kuchaydi. Xonlik katta miqdorda tovon to‘lashga va Rossiya savdogarlariga imtiyozlar berishga majbur bo‘ldi.

Ushbu voqealar Xiva xonligining siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Mazkur tarixiy jarayon Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyodagi mustamlakachilik siyosatini va uning mahalliy davlatlar taqdiriga ta’sirini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Ahmedov, B. A. *O‘zbekiston tarixi manbalari*. — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

2. Xudoyorxonov, M. *Xiva xonligi tarixi*. — Xiva xonligining siyosiy va iqtisodiy tarixi haqida ma’lumotlar.

3. Gulyamov, Ya. G. *Xorazmning sug‘orilish tarixi*. — Toshkent.

4. Munis va Ogahiy. *Firdavs ul-iqbol*. — Xorazm tarixiga oid muhim tarixiy manba.

5. *O‘zbekistonning yangi tarixi*. 1-kitob. — Toshkent: Sharq nashriyoti.

6. *O‘zbekiston tarixi* (XIX asr va XX asr boshlariga oid bo‘limlar). — Toshkent.

7. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “Xiva xonligi” maqolasi.

8. Gandimiyon shartnomasi. 1873-yil 12-avgustda Rossiya imperiyasi va Xiva xonligi o‘rtasida imzolangan tarixiy hujjat.

https://ziyonet.uz/

https://www.britannica.com/place/Khiva

https://www.iranicaonline.org/